

Erdélyi népszámlálási idősorok román nyelven

Megjelent: Statisztikai Szemle, LXXXII. 2004. 2. sz. 214–217. p.

Egy évtizede lesz, hogy a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszékének lelkes munkacsoportja *Traian Rotariu* vezetésével kigondolta a *Studia Censualia Transsilvanica* című, román nyelvű „utánközlő” forrás sorozatot.¹ A történettudomány és a társadalomkutatás határmezsgyéjén mozgó kezdeményezésükkel alapozó segédletet kívánnak nyújtani mindkét diszciplína romániai szakemberének a mai Erdély területére kiterjedő újabb kori, település szintű társadalomstatistikai-demográfiai vizsgálódásokhoz.

E cél érdekében a modern statisztika időszakából származó – az önálló állami statisztikai intézmények létrejöttét követően született – korabeli, elsősorban népszámlálási kiadványokat igyekeztek bevonni újszerű feldolgozásuk körébe. Ezek: mindenekelőtt az osztrák, majd a magyar szervek által végrehajtott censzusok községsorai (hivatalos közlemények, vagy azok hiányában hiteles forrásfeltárások, de mindenképpen publikált anyagok) az 1850. és 1857. évekről, illetve az 1880-at követő évtizedekből. Olyan alapvető adatforrások, melyekből Romániában csak korlátozott számban található példány, így az ottani kutató csak körülményesen juthat hozzájuk, és persze többnyire a magyar nyelvismeret hiánya is nehézkessé teszi számukra azok használatát.

Mint korábbi ismertetőmben taglaltam, a szerkesztők nem pusztá reprintet nyújtanak olvasóiknak: a feldolgozott kiadványokat, kiadványrészeket forráshű tartalmi teljességgel, ám az eredetitől jelentősen eltérő formában reprodukálták. Egyrészt itt-ott módosítottak a rovatok sorrendjén, néhol apróbb összevonásokat hajtottak végre. Ezen felül – ami sarkalatosabb változtatás – a községi sorokat valamennyi kötetben egységesen a mai (pontosabban az 1992. évi népszámlálás idején fennállott) közigazgatási beosztás szerint rendezték el. A települések is értelemszerűen – a megcélzott felhasználói körhöz igazodva – a mai hivatalos román nevükkel szerepelnek a táblázatokban.

A hosszabb időtávot átfogó történeti statisztikai kiadványok ismétlődő dilemmája, hogy miképp csoportosítsák a területi adatokat: valamely korabeli adminisztratív beosztásból célszerű-e kiindulni, vagy ellenkezőleg, a mai állapotokhoz érdemes igazodni a szerkesztés során. Tartalomtól, funkciótól függően erre is, arra is találni példát. A Központi Statisztikai Hivatal által Erdély településeinek 1850–1941 közötti nemzetiségi (anyanyelvi) megoszlásáról 1991-ben, illetőleg 1880–1941 közötti felekezeti megoszlásáról 2001-ben megjelentetett kötetek például – köztes megoldásként – az 1910. évi népszámlálási kiadvány közigazgatási beosztását tekintették közös nevezőnek. *Ernst Wagner* 1977-ben megjelent történeti helységnévtára az 1786–1966 közötti lélekszámokat (valamint az 1930. évi nemzetiségi összetételt) részletező adattárában viszont éppenséggel a szűkebb Erdélynek a közölt adatok születésekor fennálló – időpontként más és más – közigazgatástól eltérő, történelmi felosztását vette alapul. A jelenlegi beosztást tekintik meghatározónak a Központi Statisztikai Hivatal által közreadott „Magyarország történeti statisztikai helységnévtára” 1785–1980/1990 közti (lélekszámra, 1880-tól anyanyelvi megoszlásra is vonatkozó) adatokat felsorakoztató kötetei, vagy például a népmozgalom főbb hazai adatait községenként 1828–1900, illetve 1901–1968 között tartalmazó, ugyancsak KSH-kötetek. Szintén ezt az elvet követte a Központi Statisztikai Hivatal 1996-ban megjelentetett forráskiadványa, mely – a bukaresti társintézmény által rendelkezésre bocsátott szerkesztett anyag alapján – az 1930 és 1992 közötti népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tette közzé Erdély területére vonatkozóan a mai alapfokú igazgatási egységek szerint. (Megjegyzendő, hogy a magyar fél is eltért az eredeti összeállítástól, miután a kapott adatsorokat a települések magyar megnevezésével, és ennek megfelelően betűrendbe állítva jelenítette meg.)

¹ A sorozatot 1996-ban indították útjára, amiről annak idején beszámoltam a *Statisztikai Szemle* 1997. évi 4–5. és 1998. évi 10. számaiban, méltatva az elsőként megjelent három kötetet. Most – immár a tizedik kötet megjelenésének küszöbén – a sorozat sikeres kiteljesedéséről adhatok hírt.

Ez utóbbi kiadványokkal rokon a *Studia Censualia Transsilvanica* eljárása. A sorozatban foglalt adatok zöme is, a kötetek számának növekedésével – éppen az egységes szerkezetnek köszönhetően –, hosszú távú idősorokká ért az évek folyamán. (Egyelőre nem máig ívelően, de a távlati tervek közt ez is szerepel.) A szociológus szerkesztők megközelítése elsődlegesen statisztikai-demográfiai, és nem történeti. Figyelmük középpontjában a vonatkozó információk alapvető hordozója, az egyes helység áll, amelynek stabil helyét az erdélyi településrendszer meglehetősen változékonysága miatti gyakorlati megfontolásból jelölték ki a mai elrendezésben. Kétségtelen, hogy ennek alapján a felhasználó is ott-honosabban mozog, amikor egy adott település vagy településcsoport, esetleg mikrorégió statisztikai adatait kívánja visszamenőleg áttekinteni.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy ugyanerre a megoldásra jutottam magam is a nyolcvanas évek második felében, amikor – a Magyarságkutató Csoport megbízásából az 1930. és 1956. évi népszámlálási adatokat az 1968-tól érvényes közigazgatás szerint átdolgozva – hasonló jellegű munkálatokba kezdtem. Bő évtizeddel később éppen a *Studia Censualia Transsilvanica* színre lépése erősített meg elképzeléseimben, amiket nem sokkal később az „Erdély etnikai és felekezeti statisztikája” című kötet-sorozatban (Csíkszereda, 1998–2002, Pro-Print) váltottam valóra. Munkám tanulságai is arra ösztönöznek, hogy hangsúlyozzam egyetértő véleményemet a kolozsvári munkacsoport feldolgozásainak területi elrendezését illetően. Fontosnak tartom ezt megemlíteni, mert a korabeli adatok mai szerkezet szerinti csoportosítása – legalábbis a sorozat indulásakor – magyar befogadói oldalon némelyekben kétségeket ébresztett vállalkozásuk iránt. Munkájuk tárgyszerűségét mi sem tanúsítja jobban, mint hogy a feldolgozott forrásokban foglalt közigazgatási információkat maradéktalanul átemelik kötetekbe: a táblázatos fő részt ugyanis minden alkalommal az eredeti közlés alapját képező területi beosztás részletezése követi (ezt és a hajdani névanyagot a maival egybevetve természetesen). A kötetek harmadik részét alkotó román helynévmutató pedig nem csupán az adattárban való eligazodást szolgálja; a román megnevezés mellé rendelt magyar név után visszautal az illető településnek a korabeli adminisztratív struktúrában elfoglalt helyére – így egyúttal a forráskötetben való fellelhetőségére. (Mindez az eredeti forrást is közelebb hozza a román olvasóhoz, és segítheti használatában is.) A korabeli helynevek szerint nem találunk betűrendes mutatót, hiányát a munkálatok eredményeként létrejövő összesített helynévszótár töltheti majd be. Addig is mind a magyar, mind a román felhasználó számos segédlethez választhat a magyar helységnevek szerinti kereséshez.

Ezek után lássuk, mi valósult meg eddig a *Studia Censualia Transsilvanica* alkotóinak elképzeléseiből. A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szociológia Tanszéke (Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie) által jegyzett, egyenként 500 példányos, sorszámozás nélküli kötetek a megjelenés rendjében a következők:

1. Recensământul din 1850. Transilvania. [București], 1996, Editura Staff. 414 o.
2. Recensământul din 1857. Transilvania. [București], 1996, Editura Staff. 280 o.
3. Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revăzută și adăugită. [București], 1997, Editura Staff. 579 o.
4. Recensământul din 1880. Transilvania. [București], 1997, Editura Staff. 456 o.
5. Recensământul din 1900. Transilvania. [București], 1999, Editura Staff. 709 o.
6. Recensământul din 1910. Transilvania. [București], 1999, Editura Staff. 711 o.
7. Recensământul din 1941. Transilvania. Cluj-Napoca, 2002, Editura Presă Univarsitară Clujeană. 381 o.
8. Recensământul agricol din 1895. Transilvania. Vol. I–II. Cluj-Napoca, 2003, Editura Presă Univarsitară Clujeană. ? o.

Az állandó szerkesztői munkaközösséget hárman alkotják: *Traian Rotariu* tanszékvezető professzor, *Maria Semeniuc* (ők valamennyi kötetet jegyzik) és *Mezei Elemér* (a második és negyedik kötetet leszámítva szintén folyamatosan munkatárs). A második és harmadik kötet létrejöttén *Iulian Pah*, a negyedikén *Cornelia Mureșan* munkálkodott még a tanszékről, *Ioan Bolovan*, fiatal kolozsvári történész pedig az első négy kötet tanácsadó közreműködője volt. Az általuk feldolgozott források:

1. Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Budapest, 1983.
2. Országismeitabellák. [1862 körül.]
3. Erdély 1857. évi népszámlálása. Budapest, 1992.

4. A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. II. köt. Budapest, 1882.
5. A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. Budapest, 1902. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt.)
6. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt.)
7. Recensământul general al României din 1941, 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944.
Az 1941. évi népszámlálás. Demografiai adatok községek szerint. Budapest, 1947.
8. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. A magyar mezőgazdasági statisztika fejlődése s az 1895. évi VIII. törvényczikk alapján végrehajtott összeírás főbb eredményei községenként. Budapest, 1897. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. XV. köt.)

Az osztrák és magyar népszámlálások főbb eredményeit községenként részletező közleményeik sora immár csaknem teljes. Csupán az 1890. évi adatok hiányoznak, a vonatkozó forráskiadvány feldolgozása azonban – valamilyen formában az 1893. évi cigányösszeírás eredményeivel összehozva – befejezéséhez közeledik. Ez lesz sorozatuk tizedik kötete, ugyanis nyomdába adás előtt áll „A magyar szent korona országainak 1901–1910. évi népmozgalma községenként” című kiadvány (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 46. köt. Budapest, 1913.) alapján készített összeállításuk is. Tervezik a Budapesten 1960-ban megjelent közlés alapján, a II. József-féle népszámlálás adatsorainak reprodukálását. Hozzátehetjük: érdemes lenne az 1869. évi, a házak, családok, férfiak és nők száma mellett a népességet vallásfelekezet szerint részletező községsorokat is beemelni feldolgozásaik körébe. Igaz, ezek az információk jobbra csak kéziratos formában állnak rendelkezésre a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában, a sorozat szerkesztői pedig – tiszteletre méltó önmérséklettel – csupán nyomtatott források újbóli közzétételére vállalkoznak. Tudomásom szerint azonban ezt az anyagot a közeljövőben Budapesten közreadják, így elhárulhat az elvi akadály az önálló magyar statisztikai szolgálat által végrehajtott első népszámlálás erdélyrészi főeredményeinek – az egész mai területre kiterjedő fontos alapadatoknak – a *Studia Censualia Transsilvanica* sorozatban való megjelenése elől.

A munkacsoport nem állt meg a dualizmus kori forrásoknál, miként azt a megosztott Erdély területén közel egyidőben végrehajtott 1941. évi román és magyar népszámlálások főbb eredményeit egybefoglaló kötetük jelzi. De évek óta nyomdakész az 1930. évi román népszámlálási közleménysorozat második kötetéből (Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Vol. II. Neam, limba maternă, religie. București, 1938.) készült hatalmas feldolgozásuk is; kiadása anyagiak hiányában késik.

A népszámlálási főeredmények után a népesség egyéb jellemzőinek bemutatására is sort kívánnak keríteni. Ezért számítógépes állományra viszik a foglalkozási viszonyokat községenként feltáró 1900. és 1910. évi népszámlálási kötetek vonatkozó anyagát. Emellett népszámláláson kívüli forrásokból is merítenek. – így születtek meg az 1895. évi mezőgazdasági összeírás legfontosabb eredményeit, valamint az 1901–1910-es népmozgalmi adatokat feldolgozó kötetek. Ilyenformán a korabeli magyar statisztika közkinccsé tett felvételeiből a mai Erdély területéről lassan szinte minden helységenkénti információ a *Studia Censualia Transsilvanica* sorozat látókörébe kerül.

Előző ismertetőmben részletes tájékoztatást adtam a sorozat közös jellemzőiről és a szóban forgó kötetek sajátos jegyeiről egyaránt. Mostani beszámolóim célja csupán az összegző híradás, ezért az újabban megjelent kötetekre külön nem térek ki.² Korábbi recenzióimba néhány – kissé túlméretezett – kritikus megjegyzést is beleszőttem, a munkaközösséggel történt személyes kapcsolatfelvétel óta azonban ilyen természetű észrevételeimet közvetlenül osztom meg velük. Elmondhatom, hogy lényegi kifogásolni valót ez idő alatt nem találtam. Csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok a kötetekben

² Az első hét kötetet egy tudománytörténeti áttekintésben a szerkesztők részéről bemutatja *Mezei Elemér*: Demográfiai kutatások Erdély népességének alakulásáról a XIX–XX. századi népszámlálások tükrében. = Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről. 1. köt. Kolozsvár, 2002, Scientia. 369–374. o.

megtestesült teljesítményről és arról a hallatlan – általam csupán áhított – pontosságról, ami esetükben az adattömeg kezelését jellemzi.

Megemlítem még, hogy az osztrák–magyar népszámlálási korszakot lezáró 1910. évi kötetbe – a megszokott szikár előszón túl – összegző áttekintés is került, az 1850–1910. évi censzusokról. Ennek megírására a szerkesztők engem kértek fel. Amit készítettem, az természetesen nem önálló feldolgozás, hanem a téma magyar nyelvű szakirodalmának – főként *Thirring Lajos* alapvetésének – kivonatos ismertetése a román olvasó számára. A népszámlálások nemzetiségi vonatkozásairól írott passzusok viselik inkább a kezem nyomát. Ezeket a bekezdéseket – a sorozat addigi irányultságának megfelelően – ők is fontosnak tartották, s az elkerülhetetlen szerkesztői beavatkozások, húzások mellett szinte aggályosan ügyeltek rá, hogy a fordításban e „kényesebb” részek mind sértetlenül benne maradjanak. E tekintetben is a lehető legjobb benyomásokat nyertem róluk együttműködésünk során.

A *Studia Censualia Transsilvanica* ez idáig megvalósult csaknem 6 ezer oldalnyi (részben nyomtatásra váró) anyagának ismeretében – nem beszélve a további kiadványtervekről – bátran állítható, hogy a sorozat kiemelkedik az ún. jelenkori Erdéllyel foglalkozó történeti statisztikai feldolgozások köréből. A számítógéppel történt rögzítés emellett azt a perspektívát nyújtja, hogy az egyes kötetek anyagának összekapcsolásával a nyomtatott verzió mellett előbb-utóbb e páratlan információtömeget integráló elektronikus változat is létrejön a kolozsvári szociológiai műhelyben. Egy olyan terjedelmű és mélységű adatbázis körvonalazódik tehát Erdélyben a magyar statisztika 19. század végi–20. század eleji, rendkívül gazdag közlései nyomán, amelyhez foghatóval jelenleg egyetlen magyarországi intézmény sem dicsekedhetik.